

Kovács Andrea

Gaude felix Hungaria?

Szent Ilona/Heléna magyarországi kultuszáról*

A középkori Magyarországon nemcsak az uralkodóházból származó vagy az ország történelmében jelentős szerepet játszó, ahhoz szorosan kapcsolódó szentek —István, Imre, László, Gellért, András és Benedek, Erzsébet, Margit stb.— örvendtek kiemelkedő tiszteletnek, hanem földrajzilag és időben távolabbi személyek is (Illés próféta, Demeter, Heléna, Zsigmond, Becket Tamás, stb.). Az utóbbiak liturgikus kultusza különböző korokban, területekről s hatásokra érkezett hazánkba. Tiszteletük eredetének, valamint az átvétel folyamatának és mértékének kutatása csak részben történt meg.¹ Szinte semmit sem tudunk például arról, hogy Nagy Konstantin császár édesanyját, Heléna császárnét (c255–c330) miért sorolták egy időben az ország patrónusai közé, hazai kultusza honnan eredeztethető, mennyire vált általánosan elterjedtté és teljessé. Ünnepe miatt hangzik el a *Gaude felix Hungaria — Örvendj, boldog Magyarország felszólítás?* A következőkben ezekre a kérdésekre keressük a választ.

Kovács Andrea egyházzénész (Budapest), az MTA-TKI Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoportjának munkatársa.

Az ünnep megjelenésének első szintje a liturgikus könyvek naptárában való feltűnés. Ezek vizsgálatánál kellő óvatossággal kell eljárunk, hiszen egyrészt a naptárak szinte kivétel nélkül a középkori források lelegején kaptak helyet, így rendkívül sérülékenyek voltak, számos kódexből hiányoznak vagy töredékesek. Másrészt sokszor igen elnagyoltak, vázlatosak, jóval kevesebb ünnepet tartalmaznak, mint maga a forrás, vagy éppen ellenkezőleg, számos szentünnepe közül alig néhány kap helyet a kódexben, így önmagukban esetleg téves következtetésekre vezethetnek. Már a császárné ünnepnapjának meghatározásánál számos kérdéssel találja magát szemben a kutató, hiszen a magyar mise- és zsolozsmaforrások három napon jegyzik Heléna ünnepét: február 8., április 15., május 22., viszont egyetlen középkori forrásunkban sem fordul elő a legelterjedtebb, a római martirologiumban szereplő augusztus 18-i dátum. A rómainál eltérő időpontok közül kettőt megtalálunk a középkor legfontosabb és leggyakrabban használt szentlistáiban. A IX. századi *Martyrologium Usuardi*

* A tanulmány az OTKA NK/78060 pályázat és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Lásd például: TÓTH Péter (szerk.): *Szent Demeter. Magyarország elfeledett védőszentje*. Balassi Kiadó, Budapest 2007. KOVÁCS Andrea: „Illés próféta kultusza a középkori Magyarországon”, *Magyar Egyházzene* XV (2007/2008) 403–420. UŐ—FÖLDVÁRY Miklós István: „Egy ismeretlen Szent Gellért-officium”, *Magyar Könyvszemle* 2010/1, 1–23. UŐ: „Zsigmond király magyarországi kultuszáról”, *Magyar Egyházzene* XVIII (2010/2011) 357–362, stb.

Grevenus-féle kiegészítésében februárban Heléna királynő Ereklýeátvitele (*Helena Christianissimae reginae translatio*), áprilisban halála (*Transitus sanctae Helenae imperatricis*) szerepel.² A május 22-i dátum viszont problematikus, hiszen egyetlenegy korai martirologium vagy naptár sem tartalmazza. Az V. századi *Martyrologium Hieronymianum* és szinte valamennyi hasonló típusú könyv május 22-én Heléna szűz (!) temetését és ereklyeátvitelét jegyzi (*In civitate Autisiodero depositio et translatio sanctae Helenae virginis*).³ Ezeknél a meghatározásoknál problémát jelent a helymegjelölés, valamint a *virgo* kifejezés a *regina* vagy az *imperatrix* helyett. Itt egészen biztosan nem a császárné ünnepére utalnak a források, ugyanis ezen a napon az Egyház egy másik, a szűzek közé tartozó, sokkal kevésbé ismert, auxerre-i Szent Helénát († 418 körül) tart számon. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az Usuardus-féle összeállítás három kiegészítésében ugyanezen a napon Heléna fiának, Nagy Konstantin császárnak ünnepe szerepel, az egyikben azzal a megjegyzéssel, hogy a görögök megünnepelik.⁴ A nyugati egyház nem, a keleti viszont valóban szentként tiszteli az uralkodót, ám ünnepe náluk Helénával együtt egy nappal korábban, május 21-én van. Az Usuardus-kiegészítésekben ezt a napot is megtaláljuk: négyben külön-külön szerepel Konstantin és Heléna, egy forrásban pedig együtt.⁵

Mi a magyarázata a május 22-i Heléna-ünnepnek? Lehetséges —miként azt egyes kutatók feltételezték⁶—, hogy ismeretlen helyen és időben összekeveredett az auxerre-i szűz és a császárnő személye és ünnepe. Azt sem zárhatjuk viszont ki, hogy azokon a hagyományterületeken, ahol a francia Heléna kultusza ismeretlen volt, eredetileg is az imperatrixra emlékeztek e napon, aminek késői dokumentuma lehet számos középkori martirologium (melyek Heléna római elevációját és galliai translációját említik május 22-én),⁷ okleveles

² PL 123:744, 938. Lásd még: Beda Venerabilis *Martyrologium*: 02. 08: *Et sanctae Helenae reginae*. PL 94:838. Appendix ad S. Adonis *Martyrologium*: 02. 08: *Item depositio sanctae Helenae reginae*. PL 123:421. *Kalendarium Stabulense*: 02. 08: *S. Helenae*. 04. 15: *Nat. S. Helenae matris Constantini*. PL 138:1194, 1196.

³ PL 30:473. Lásd még: Grevenus: *Autisiodori, Helenae virginis*. PL 124:77. Beda Venerabilis: *Autisiodori depositio sanctae Helenae virginis*. 94:923. Appendix ad S. Adonis: *Autisiodori, depositio et translatio sanctae Helenae virginis*. PL 123:426. *Martyrologium Wandalberti: Et translatio corporis sanctae Helenae virginis*. PL 121:599. *Kalendarium Stabulense: S. Helenae virginis*. PL 138:1197.

⁴ Hagenoyen. *Apud Constantinopolim, depositio sancti Constantini imperatoris, qui dictus est magnus*. [...] *Huius festum Graeci celebrant*. Grevenus, Molanus: *Ipsa die, ut dicitur lib. III Historiae tripartitae, depositio beati Constantini magni imperatoris confessoris*. PL 124:78, 80.

⁵ Bruxellen. Grevenus: *Eodem die depositio Constantini Magni imperatoris*. Strozian, Belin: *Eodem die, sanctorum Genesii, Theoponti et sanctae Helenae*. Molanus: *Die vigesima prima sanctorum magnorum regum et apostolis aequalium, Constantini et Helenae*. PL 124:75.

⁶ Például KNAUZ Nándor: *Kortan. Hazai történelmünkhez alkalmazva*. Az Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest 1876. 196. MEZŐ András: *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2003. 116.

⁷ Lásd: *Acta Sanctorum. Maii, Tomus quintus*. Antverpiae apud Michaellem Cnobarum anno MDCLXXXV, 127: „*Sanctae Helenae Augustae elevatio Romae, & translatio in Gallias ad Altum villare monasterium Remensis dioecesis, indicatur apud Galesinium, Canisium, Saussaium, Arturum, & ritu duplici Cracoviae in Polonia.*”

forrás⁸ és szerkönyv.⁹ Hogy az egyes napokon pontosan mit ünnepeltek —halál, temetés, ereklyéátvitel— az életrajzi adatok hiányossága és ellentmondásossága, a források naptáraiban található eltérő megjelölések és a három —római, konstantinápolyi, hautvillers-i— transláció miatt nehéz megállapítani.

Ha ezek után a magyar misszálékat megvizsgáljuk, az alábbi megállapításokat tehetjük. Míg a februári (16×)¹⁰ és a leggyakoribb májusi (23×)¹¹ ünnep valamennyi magyar rítusterület —Esztergom, Kalocsa-Zágráb, Erdély-Várad— miseforrásaiban és az első magyar nyelven szerkesztett naptárban¹² is jelen van —sőt, egyik misekönyvünk májusban egyenesen *Helena reginae Hungariae* (!) névvel illeti az ünnepet¹³—, addig az áprilisi időpont rendkívül ritka és kizárólag esztergomi szerkönyvek naptára tartalmazza (7×).¹⁴ Egy kassai misekönyv áprilisban és valamennyi zágrábi forrás februárban —nyilván tévedésből— *virgo* jelzót ír Heléna neve után.¹⁵ A következő lépés a könyörgések közlése a misekönyv főszövegében, melyek csak Esztergom hagyományában jelennek meg a februári (9×)¹⁶ és az áprilisi (4×)¹⁷ ünnepnapon úgy, hogy négy forrás mindkét alkalommal más-más oráció-sorozatot ad, ugyanakkor májusban minden magyar hagyományban megtalálhatók (25×).¹⁸ Végső fázisként saját Alleluja és esetleg szekvencia készül az ünnepre. A ma ismert magyar források közül kizárólag a Medgyesi prozárrium¹⁹ tartalmazza ezeket a tételeket: Alleluia *O quam digne veneranda*, melynek szövege megegyezik az *Annua beatae Helenae*-offícium 2. vesperásának Magnificat-antifónáéval, szekvencia *Caeli*

⁸ Lásd például magyar királyi oklevelek dátumozását: 1394 (Mária királyné), 1405, 1425, 1427, 1430 (Zsigmond király), 1438 (Albert király), 1451 (Hunyadi János), stb. Lásd: KNAUZ 1876, 197.

⁹ Például Breviarium Aquilense 1496 (D–Mbs Inc c a 243), Breviarium Olomucense (CZ–Bfs R 625), Breviarium Plocense 1523 (PL–Kj 6.II.1520 2o.), Missale Cracoviense 1484 (PL–Pa Inc. 700), stb.

¹⁰ H–Bn MNy 1, Clmae 216, 218, 219, 220 (bizonyára elírás a 02. 07!), 222, 359, HR–Zu MR 13, 26, 133, 168, 170, HR–Za III.d.23, RO–AJ R.II.134, Missale Quinqueecclesiense. Velence 1499 (a továbbiakban: MissQuin1499), Missale Zagrabienne. Velence 1511 (a továbbiakban: MissZag1511). Ugyanekkor: Bamberg, Bréma, Magdeburg, Mainz, Minden, Bazel, Utrecht, Gniezno, Kammin, Luçon, Oléron.

¹¹ A–GÖ 234, H–Bn MNy 1, Clmae 91, 92, 214, 215, 219, 220, 359, 395, H–Efkő I. 20, H–Gc s. sign., HR–Zu MR 13, 26, 133, 170, HR–Za III.d.23, HR–Zk 355, RO–AJ R.I.23, MissQuin1499, MissZag1511, Missale Paulinorum. Velence 1514 (a továbbiakban: MissPaul1514), Missale ad usum dominorum Ultramontanorum. Verona 1480 (a továbbiakban: MissUlt1480). Egy késői graduálénk (HR–Zu MR 6) a corpusban kommúnis tételekkel rubrikázza az ünnepet.

¹² D–Mbs Cod. Hung. 1. február 8: *Scent Ilona halala*, május 22: *Scent Hilona azzon*.

¹³ H–Bn Clmae 220.

¹⁴ H–Bn MNy 1, Clmae 215, 216, 218, 220, 395, RO–AJ R.II.134.

¹⁵ H–Bn 395, HR–Zu MR 13, 26, 133, 168, 170, MissZag1511.

¹⁶ H–Bn MNy 1, Clmae 92, 214, 215, 216, 218, 220, RO–AJ R.II.134, SQ–BRm EC. Lad. 3.

¹⁷ H–Bn Clmae 214, 220, RO–AJ R.II.134, SQ–BRm EC. Lad. 3.

¹⁸ A–GÖ 107, 234, A–GÜ I/43, H–Bn Clmae 91, 219, 222, 395, H–Efkő I. 20, H–Gc s. sign., Missale Gyergyó, Sign. 845, HR–Zu MR 13, 26, 62, 76, 126, 133, 170, HR–Za III.d.23, IV.c.59, HR–Zk 355, RO–AJ R.I.23, MissUlt1480, MissZag1511, MissPaul1514, Missale Strigoniense. Nürnberg 1484.

¹⁹ A forrásról ld. SZENDREI Janka: „A Medgyesi Prozarium”, in KISS Gábor (szerk.): *Zenitudományi Dolgozatok. Falvy Zoltán 80. születésnapja tiszteletére*. MTA Zenitudományi Intézet, Budapest 2008. 13–37. Lásd 1. ábra.

regem attollamus, mely Árpádházi Szent Erzsébet *Gaude Sion quod egressus*²⁰ tételének kontrafaktuma, annak csupán 7. verspárját hagyja el. (1. kottapélda) Még egy utalást találunk a szekvenciára az Egri ordináriusban, mely május 22-én Heléna miséjével kapcsolatban a következőket írja²¹: „A misében officium: *Dilexisti*. Saját könyörgés, a második a vasárnapról, és a harmadik a Boldogságos Szűzről. Epistola és evangélium, mint fent. Graduále: *Dilexisti*. Alleluja: *Inventa una*. Prosa: *Haec sancta*. Offertórium: *Filiae regum*. Prefáció köznap. Kommúnió: *Diffusa est gratia*.” Tehát a mise valamennyi énektételét a kommúnis anyagból válogatták, a *Haec sancta*-szekvencia is a szentek tiszteletére írt *Supernae matris gaudia* tétel divíziója,²² annak 9. verse, amit a szöveg megfelelő változtatásával (*Hic sanctus cuius, Hi sancti quorum, Hae sanctae quorum*) bármely szent vagy szentek ünnepére alkalmazhattak.

Ha most a zsolozsma forrásait is szemügyre vesszük, a következő eredményre jutunk. A legtöbb szerkönyv (14) mind a februári, mind a májusi ünnepet jelöli naptárában,²³ míg háromban az áprilisi és a májusi jelenik meg együtt úgy, hogy a váradi breviáriumban április 15-nél a következő megjelölés olvasható: *Depositio sanctae Helenae*, a Zágrábban őrzött legkorábbi teljes zsolozsmáskönyvünkben május 22-énél pedig utólagos bejegyzésként a *Helenae reginae Hungariae* szerepel.²⁴ A többi forrás a három közül csak egy napnál jelzi Heléna ünnepét (február 8: egy kódex,²⁵ május 22: 8²⁶), ám Szathmáry György esztergomi érsek szerkönyvében és a nyomtatott esztergomi breviáriumban mindhárom nap megjelenik.²⁷ A zsolozsmaforrások naptárában többször szerepel a „szűz” meghatározás mind februárban,²⁸ mind áprilisban,²⁹ májusban viszont csupán egyetlen kódexünk scriptora téveszt.³⁰

Az orációt csak egy szepesi breviárium közli februárban,³¹ a többi forrás májusban (14).³² Az utóbbiak között külön csoportot alkotnak a zágrábiak,

²⁰ Dallammal kiadva: RAJECZKY Benjamin: *Melodiarium Hungariae Medii Aevi I. Hymni et sequentiae*. Editio Musica, Budapest 1976. 231.

²¹ Kiadva: DOBSZAY László (ed.): *Liber Ordinarius Agriensis (1509)*. Musicalia Danubiana Subsidia. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 2000. 371.

²² Dallammal kiadva: RAJECZKY Benjamin: *Melodiarium Hungariae Medii Aevi I. Hymni et sequentiae. Pótkötet*. Editio Musica, Budapest 1982. 93.

²³ A-GÖ Cod. 439 (bizonyára elírás a 02. 09!), A-GÜ I/42, A-Wn Vindob. Pal. 1829, H-Bn Clmae 343, HR-Zu MR 29, 43, 46, 65, 103, 104, 120, RO-AJ R.I.110, R.II.125, US-NYpm MAG.7.

²⁴ A-Sst M.11.II.V.1.E.60, HR-Zu MR 67 (bizonyára elírás a 04. 14!), I-Rvat 8247.

²⁵ H-Bn Clmae 132.

²⁶ A-GÜ I/34, A-Wn Vindob. Pal. 1812, H-Bn Clmae 399, HR-Zu MR 44, RO-AJ R.II.102, R.III.94, RO-Sb Ms. 615, Ms. 665.

²⁷ F-Pn Mss. Lat. 8879, H-Ba Ráth F.1042.

²⁸ A-GÖ Cod. 439, H-Bn Clmae 132, 343, HR-Zu 43, 65, 103, 104, 120, RO-AJ R.I.110, R.II.125.

²⁹ A-Sst M.11.II.V.1.E.60, F-Pn Mss. Lat. 8879, HR-Zu MR 67.

³⁰ RO-AJ R.II.102.

³¹ H-Bnm 63.84.C.

³² A-GÖ Cod. 439, A-GÜ I/28, I/34, H-Bnm 63.74.I.C, H-Bn Clmae 399, Inc. 800, HR-Zu MR 29, 43, 44, 65, 104, RO-AJ R.II.120, R.II.125, US-NYpm MAG.7.

a sole differt parū et luna lucidius **C**irquō
 sole sis a micta mane probat her regina omni
 noni sūderis **P**laudat fallāre su proz et asce
 dit ad celoz her felice pal lania **I**sta spūsa sū
 mi regis exers erat false legis xp̄m colēs
Sancta helena nos agnosce libro vi
 te nos tepose cum elemis miser **V**erū simus

1. ábra. Medgyesi prozáríum.

melyekben nemcsak egy könyörgés, hanem kommemoráció szerepel antifónával és verzikulussal a következő rubrika kíséretében: „*De sancta Helena regina ad vespervas fit memoria per antiphonam Helena desiderio plena versiculus Diffusa est gratia. Item ad laudes fit memoria per antiphonam Helena Constantini mater versiculus Audi filia.*” Ezek a tételek leggyakrabban a Szent Kereszt Feltalálásának május 3-i ünnepén szóltak meg.

A legteljesebb liturgikus ünneplést a saját officium megjelenése jelenti. A magyar zsolozsmaforrásokban három, egymástól eltérő ciklust találunk. A külföldön ismeretlen, a húsvéti időszak miatt egynokturnusos *Lignum verum dominicum* kezdetű sorozatot —egy esztergomi és egy szepesi breviáriumon kívül— kizárólag zágrábi kódexek közlik, teljesen egységes formában.³³ Két forrásunk tartalmazza a május 22-i ünnepen a szintén egynokturnusos *Helena sanctissima mater-officiumot*,³⁴ melyet mindeddig hiába kerestünk külföldi szerkönyvekben, adatbázisokban. Egy váradi, egy brassói és egy szepesi breviáriumon kívül esztergomi zsolozsmaforrások őrizték meg az *Annua beatae Helenae* kezdetű ciklust,³⁵ melyre külföldön eddig csak egy trieri és egy nyomtatott münsteri antifonáléban (1537) bukkantunk.³⁶ A tételrend szempontjából a források között a legjelentősebb eltérés a matutínium antifónáiban mutatkozik, ahol három csoportot különböztethetünk meg. 1) A végig teljesen azonos brassói és szepesi forrás —amint a trieri és a münsteri is— mindhárom nokturnus zsolatárait egy-egy antifóna alatt közli (N1 *Ingenuis orta natalibus*, N2 *Vere beata mater*, N3 *Digna Deo matrona*). A másik két csoport —2) három esztergomi breviárium,³⁷ valamint 3) egy váradi és egy esztergomi szerkönyv, a pálos és az Isztambuli antifonále³⁸— három antifonát ír elő nokturnusonként, melyből az első —egyetlen sorrendcserét kivéve— azonosak a brassói-szepesivel, ám a második és a harmadik helyen szereplő tételek eltérést mutatnak: 2. csoport, Esztergom: N1 a2 *Nigra sum sed formosa* a3 *Pulchra es et decora*, N2 a2 *Adiuuabit eam Deus* a3 *Cognoscetur Dominus*, N3 a2 *O quam gloriosa* a3 *Dicite in nationibus*; 3. csoport: N1 a1 *Admirabile est nomen* a2 *Ingenuis orta natalibus* a3 *Orabat sancta Helena* N2 a2

³³ A–Wn Vindob. Pal. 1829, H–Bmnm 63.84.C, H–Bn Clmae 446, HR–Zu MR 46, 80, 103, 120. Lásd: KOVÁCS Andrea: *Corpus Antiphonarium Officii–Ecclesiarum Centralis Europae V/B Esztergom/Strigonium (Sanctorale)*. MTA–Zenetudományi Intézet, Budapest 2006. 211–212. Uő: *Corpus Antiphonarium Officii–Ecclesiarum Centralis Europae VI/B Kalocsa–Zagreb (Sanctorale)*. MTA–Zenetudományi Intézet, Budapest 2008. 158–159. Az officium szövegének kiadása két magyar forrás alapján: Guido Maria DREVES–Clemens BLUME–Henry Marriott BANNISTER (ed.): *Analecta Hymnica Medii Aevi I–LV*. (a továbbiakban: AH) Leipzig 1890–1922. 5:66.

³⁴ H–Bn Clmae 132, RO–AJ R.I.110. Lásd: KOVÁCS 2006, 212–213.

³⁵ I–Rvat 8247, RO–BRbe I.F.69, RO–AJ R.III.94, A–GÜ I/42, A–Wn Vindob. Pal. 1481, F–Pn Mss. Lat. 8879, H–Ba Ráth F.1042, H–Sa s. sign. (csak 1. vesperás), HR–Zu MR 8 (egy nokturnus), TR–Itks 42. Lásd: KOVÁCS 2006, 200–201. Uő: *Corpus Antiphonarium Officii–Ecclesiarum Centralis Europae VII/B Transylvania–Várad (Sanctorale)*. MTA–Zenetudományi Intézet, Budapest 2010. 168–169.

³⁶ D–TRb Hs. Nr. 491, D–MÜd Ds. 12. Mindkét forrás augusztus 18-án közli az officiumot.

³⁷ A–Wn Vindob. Pal. 1481, F–Pn Mss. Lat. 8879, H–Ba Ráth F.1042.

³⁸ I–Rvat 8247, A–GÜ I/42, HR–Zu MR 8, TR–Itks 42.

De sancta helena 126

rea patrone colēs me
 rita: dorothee solen-
 nia solis reuexit orbita
 Vulnerata viuaciter
 amoris christi iaculo: se-
 ritur hinc letaliter hęc
 paganorum spiculo.
 Polorum sorti pceruz
 consoz procera reddi-
 tur: rosarioq3 martyꝝ
 flos roseus inseritur.
 Corpꝰ humatū tumbu-
 lo funestis caret macu-
 lis: p meritoꝝ cumulo
 late claret miraculis.
 Agris salus ifundit: ce-
 cis visuz clarificat: sur-
 dis auditus panditur:
 theophilū credificat.
 Malis athlete suppli-
 ces suffulti patrocinijs:

celigenarum cōplices
 lete fruamur gaudijs.

Prestet hoc p̄ lūinū:
 splēdorq3 p̄is iclytus:
 ac illustrator hōiuz par-
 vtriq3 paraclētꝰ. Amē

De sancta helena.

Audemꝰ regē

dñm in seculoz secula:

cuius lignū viuificum

inuenit sancta helena.

Mundatus corporali-
 ter eiusdem sc̄tē filius:
 cōuertit se totaliter fa-
 ctus christianissimus.

Post hec trāsmittit hęc
 lene moranti hieroso-
 lymis: vt crucem sibi
 quereret dignā mem-

Lampas tua fideliter a3 Vox de caelo intonuit N3 a2 Deus palam omnibus a3 Non enim gloriari. (Függelék: 1. táblázat)

Bőséges választékot találunk himnuszokból is, hiszen négy különböző tétel tartalmaznak forrásaink, ebből hármát kottájával együtt. Mindeddig csak egyetlen breviáriumunkban maradt fenn a szövege, és külföldi források, nagy adatbázisok sem ismerik az *Imperatrix gloriosa Helena Christi famula* kezdetű négyversszakos, 4×8 szótagszámú tételt.³⁹ Bár szövege esztergomi és váradi forrásokban is megjelenik,⁴⁰ csak a pálos vesperále⁴¹ őrzi dallamával együtt a *Gaude felix Hungaria* himnuszt, melynek első versszaka szó szerint megegyezik az Árpádházi Szent Erzsébet ünnepén elhangzó tételével, ám a források mind a címfeliratban (például: *De sancta Helena regina*), mind a következő versszakokban (2. *Helena sanctissima*, stb.) egyértelművé teszik a liturgikus alkalmat.⁴² (Függelék: 2. kottapélda) A tétel külföldön eddig egyetlen Breviarium Romanumból ismert,⁴³ ám nem teljesen azonos formában: ott elmarad a 6. versszak, és a *Gaude felix Hungaria* kezdősor helyett *Gaude mater Ecclesia* szerepel. Valamennyi zágrábi forrás, továbbá a pálos antifonále és egy nyomtatott esztergomi pszaltérium⁴⁴ a külföldön ismeretlen *Laudemus regem Dominum* tételt írja elő. Hangjelzett változata ma kizárólag a nyomtatványból ismert, ám a pálos kódex — bár az officiumnak csak a szövegét írja ki, és a kottavonalakat végig üresen hagyja — a rubrikában egyértelműen a pszaltériumban megjelenő dallamra utal: *Hymnus Laudemus regem Dominum. Et dicitur in nota Novum sidus emicuit* — azaz Árpádházi Szent Erzsébet himnuszának dallamára alkalmazták a Heléna-szöveget. [Függelék: 3. kottapélda] A brassói breviárium notátum és a szepesi zsolozsmáskönyv *Factor orbis et omnium* kezdetű tételt közöl az ünnepre.⁴⁵ Dallama megegyezik a *Vox clara ecce intonat* adventi himnuszével, melynek hangjelzett formája ma két magyar forrásból ismeretes.⁴⁶ A brasóihoz közelálló dallamot tartalmaz a trieri antifonále. (Függelék: 4. kottapélda)

Hogy feltehetően nem véletlenszerűen idézték Szent Erzsébet egyik himnuszának első versszakát, másiknak pedig dallamát, arra az Isztambuli antifoná-

³⁹ RO-AJ R.I.110.

⁴⁰ A-Wn Vindob. Pal. 1481 (csak incipit), F-Pn Mss. Lat. 8879, H-Ba Ráth F.1042. Az I-Rvat 8247 és a TR-Itks 42 (csak incipit) *Gaude felix Pannonia* szövegváltozatot közöl.

⁴¹ H-Sa s. sign.

⁴² Dallammal kiadva: RAJECZKY 1976, 26. Feltehetően az Erzsébet- és Heléna-himnusz első versszakának azonossága okozta, hogy a kiadás, valamint a *Magyarország zenetörténete I. Középkor* (RAJECZKY Benjamin [szerk.]: Akadémiai Kiadó, Budapest 1988. 332–333) tévesen Árpádházi Szent Erzsébet himnuszaként jegyzi a darabot.

⁴³ AH 16:244.

⁴⁴ HR-Zu MR 8, D-Mbs 2 Liturg. 380. Vö. 2. ábra.

⁴⁵ AH 4:274 (három forrás). Ugyanez a tétel szerepel a trieri és a münsteri szerkönyvben is.

⁴⁶ D-Mbs 2 Liturg. 380, H-Efkő I.3c. A budai pszaltériumból kiadva: RAJECZKY 1976, 16. Külföldön három forrásból dokumentált a dallam: Klosterneuburg (*De Patre Verbum prodians*), Kempten, Einsiedeln (*Hostis Herodes*). Lásd: Bruno STÄBLEIN: *Monumenta Monodica Medii Aevi. Band I. Hymnen (I)*. Bärenreiter-Verlag, Kassel—Bázel 1956. 220, 256, 275.

léban fennmaradt officium zenei elemzése világíthat rá.⁴⁷ A Heléna-zsoltosma 27 tétele közül 8 ugyanis minden valószínűség szerint az Árpádházi királylány *Laetare Germania*-ciklusának dallamait vette alapul. Ezek⁴⁸:

Orabat sancta Helena = *Inquinari manus sorde* matutínium, 1. nocturnus 3. antifóna; (5. kottapélda)

Vere licet mater = *Aman in patibulo* matutínium, 3. nocturnus 2. responzorium; (6. kottapélda)

Beata Helena ut virtutem laudes 1. antifóna = *Sic fulgebat in aspectum* 1. vesperás 4. antifóna; (7. kottapélda)

Abiectis itaque = *Deo cum laetitia* laudes 2. antifóna; (8. kottapélda)

Accepta a filio potestate = *Haec ad Deum sitiens* laudes 3. antifóna; (9. kottapélda)

Inter plurima suae = *Domo rebus dum ablatis* laudes 4. antifóna; (10. kottapélda)

Imperiali maiestate = *In tantis virtutibus* laudes 5. antifóna; (11. kottapélda)

Deo laudabilis 2. vesperás Magnificat-antifóna = *Cornu salutis hodie* laudes Benedictus-antifóna. (12. kottapélda)

Figyelemreméltó, hogy nemcsak a zenei anyagot tekintette mintának a Heléna-zsoltosma megalkotója, hanem —két kivétellel— az alapul szolgáló tételek liturgikus ciklusban elfoglalt helyét is megtartotta. Bár többnyire sikeresen oldotta meg feladatát, mégsem lehetett könnyű dolga az adaptációt elvégző *musicus*-nak, hiszen a verses Erzsébet-zsoltosma szabályos versformájú tételeivel ellentétben a prózai, elvétve rímeket alkalmazó Heléna-officium darabjai rendkívül eltérő sor- és szótagszámú szakaszokból építkeznek, amint ezt a dallami eltérések is tükrözik. Néhány esettől eltekintve⁴⁹ a két ciklus tonális felépítése is azonos. A series tonorum elvét követve a matutínium 9 antifónája a tónusok számsorrendjében halad egytől nyolcig, majd az utolsó tétel ismét 1. tónusú. Hasonló, négytől nyolcig eljutó tónusrendet mutat a laudes 5 zsoltárantifónája is. A *Laetare Germania* Erzsébet-zsoltosma nem csupán a Heléna-ciklushoz szolgált mintául, hanem Szent Imre officiumához is.⁵⁰

A pálos vesperále, mely az első vesperás zsoltárantifónáját, responzoriumát, himnuszát és Magnificat-antifónáját tartalmazza kottájával együtt, ugyanazokat a tételeket közli, mint az Isztambuli antifonále, s bár a darabok tónusa megegyezik, ám dallamuk eltérő. Az *Annua beatae Helenae* zsoltosmának még egy teljes, hangjelzett formájáról tudunk, mely a brassói breviárium notátumban jelenik meg egy újabb, az előzőektől teljesen különböző zenei anyaggal. Itt a series tonorum-hoz hasonló rend a 2. nocturnus responzoriumainál és a laudes zsoltárantifónáinál tűnik fel. A tételek tonalitása számos ponton eltér

⁴⁷ TR-Itks 42 fol. 295^r–296^v.

⁴⁸ Először a Heléna-, majd az Erzsébet-zsoltosma megfelelő tételeit adjuk. Mindkét ciklus kottapéldáit az Isztambuli antifonále szerint közöljük. * jellel utalunk a kódexben levő hiányra.

⁴⁹ Elöl a hóra és a műfaj, majd a Heléna- és az Erzsébet-zsoltosma eltérő tónusszámai. V1 R: 2/5; V1 Am: 4/5; Inv a: 1/4; N1 R2: 5/3; N1 R3: 2/4; N2 R2: 3/6; N2 R3: 1/6; N3 R1: 5/7.

⁵⁰ Lásd: DOBSZAY László: „Dallamminták a verses Szent Imre-zsoltosmához”, in BERLÁSZ Melinda-DOMOKOS Mária (szerk.): *Zenatudományi Dolgozatok 1979*. MTA Zenatudományi Intézete, Budapest 1979. 71–84.

car eius hic collegi a m m
 unu dilex te car pms eius se
 mo uenis nllu celum angelo
 cu uone archodore genero la t
 rei pmsice ierpe te dux serua
 ei mms uon ducatur aye
 ni us nll te se alleit aye
Potentia
 uis pmsice uirginit
Omnis quis omnis
 ceteris ut teate por
 nane uiguis tue mms
 pmsicunt i pmsic. pmsic.
Ansa he
 nima de leua all
 a te helene sollempnia uoruis
 laudi hus exama m' ut eius
 uenans et mmsicione a mms

nostris subleuimus oia laue
Mulieres fortes cui
 quis inemer. pmsic
 ad ractumms simbus
 pau eius. mmsic. i ca
 car uiri sui et spmsic no
 mmsic. Deo. Respon
Omnis
 gloria uenans
 te. qua uenans uenans
 mmsic. uenans uenans
 a uenans uenans uenans
 mmsic. uenans uenans
 mmsic. uenans uenans
 mmsic. uenans uenans
 mmsic. uenans uenans
Laudate eo mmsic omnes gen
 tes et mmsic. te emm
 omnes pa. pmsic. sēs. **H**la

3. ábra. Brassói breuiarium notatum (RO-BRbe I.F.69 1-2).

az isztambuli forrásétól. A brassói sorozatot (*Lásd 3. ábra*) szinte hangról hangra megtaláljuk a trieri antifonáléban, ahol csak két tétel —az első vesperás zsol-tárantifónája és az invitatórium-antifóna— szerepel más tónusban (*Függelék: 2. táblázat*),⁵¹ s melynek dallamai néhol kissé egyszerűbbek, visszafogottabbak a brassói forrásénál.

A liturgikus szerkönyvek tanúsága szerint tehát Heléna császárnő ünnepe rendkívül hamar bekerült a magyar hagyományba. Már legkorábbi fennmaradt forrásainkban szerepel, a naptárakban és a kódexek főszövegében szinte egy időben jelenik meg. Amennyire a magyar liturgia első három századának igen kis számban fennmaradt forrásaiból megítélhető, Helénáról az 1300-as évekig csak könyörgésekkel emlékeztek meg. Liturgiájának teljes hazai kiépülése a XIV. században következhetett be a saját szövegű officium megjelenésével. Úgy tűnik, hogy a három Heléna-zsolozsma —mely közül kettő eddig csak magyar kódexekből ismert— meghatározott rítusterületekhez, forráscsoportokhoz köthető: a *Lignum verum dominicum* a zágrábi (7 kódex), az *Annua beatae Helenae* az esztergomi és váradi (9 kódex), a *Helena sanctissima mater* peremterületi, talán szepesi (2 kódex) szerkönyvekben fordul elő leggyakrabban. A három eltérő sorozat egyrészt azt jelezheti, hogy esetleg különböző területekről származó ciklusokat fogadtak be az egyes ritusok, amit külföldi előfordulásuk hiányában —egy kivételével— jelenleg nem tudunk megerősíteni és pontosítani. A másik lehetséges feltevés, miszerint egymástól függetlenül íródott hazai alkotásokról lenne szó, melyek egymás mellett éltek és nem alakult ki egy teljesen egységes Heléna-tradíció az országban, a fent említett okból egyelőre szintén eldönthetetlen kérdés. Az egyes officiumok előfordulásainak száma arra utalhat, hogy egyik ciklust sem tekinthetjük a magyar zsolozsma-törzsanyag szerves részének még akkor sem, ha egyikük a nyomtatott esztergomi breviáriumba is bekerült. Utóbbira, egyetlen hangjelzett Heléna-zsolozsmánkra zenei szempontból szintén jellemző az egységesség hiánya, hiszen az azonos szöveg három teljesen eltérő dallamanyagot kap. A pálos vesperále zenei megfelelőjét, mintáját egyelőre nem ismerjük. Az Isztambuli antifonáléban a függelék-szerű rész legelején kap helyet az officium a főszövegnél kissé későbbi, XIV. század végi kézírással. Elhelyezése, valamint az, hogy jó néhány tételének zenei mintája az Erzsébet-zsolozsma volt, azt sejteti, hogy feltehetően újonnan és sietősen készült alkotásról van szó. Mindenesetre eddig más szerkönyvben nem találtuk dallami párját. Viszont az isztambuli forrással közel azonos korú brassói hangjelzett breviáriumban szereplő ciklussal szinte hangról hangra megegyező zenei anyagra bukkanunk Trierben. A zsolozsma ottani jelenlétére magyarázattal szolgálhat, hogy a várost egy időben a császárné szülőhelyeként

⁵¹ A táblázatban másodlagos forrásként szerepel a münsteri antifonále (D-MÜd Ds. 12.) is, melynek dallamaihoz nem jutottunk hozzá, csak a Cantus adatbázist használhattuk. Lásd: *CANTUS: A Database for Latin Ecclesiastical Chant*. Indices of chants in selected manuscripts and early printed sources of the liturgical Office. On-line: <http://cantusdatabase.org>.

tartották számon s Helénát patrónusként tisztelték. A nagyfokú egyezés alapján nem zárhatjuk ki a Rajna-vidék és az erdélyi szász területek közti kapcsolatot, a zenei és szövegi átvétel lehetőségét.

Mikor és honnan érkezett tehát hazánkba a császárnő tisztelete? Heléna magyarországi kultusza összefügghet a Szent Keresztével, s így egészen István király idejéig nyúlhat vissza. A király, miután megnyitotta Európának a hazánkon átvezető zarándokutat, Jeruzsálemben szerzetesházat, Konstantinápolyban pedig vendégházat építtetett. A szentkereszt-ereklje pedig éppen ebből a két városból került Nyugatra. Jeruzsálemi és bizánci kapcsolatok révén az ezredforduló idején hiteles darabokat őrzött Róma, Aachen, Párizs, Bamberg, Regensburg és István király. Az ereklje őrzésének kétféle módja volt. A keleti a sztaurotéka: ez egy tábla alakú nyitható tartó, melyen Heléna és Konstantin ábrázolásai szinte kivétel nélkül helyet kaptak.⁵² A nyugati őrzési mód a kettős kereszt. Ilyet hordott Imre herceg a mellén.⁵³ A szentkereszt-ereklje igen korai magyarországi jelenléte, az őrzéséhez kapcsolódó Heléna-ábrázolások, a legendák, melyekben a császárnő elsősorban mint a Szent Kereszt megtalálója, valamint jeruzsálemi és betlehemi bazilikák építtetője szerepel, a keleten szokásos májusi ünnepnap hazai megjelenése korai keleti, bizánci hatást feltételezhet. De hogyan vált Heléna magyar királynővé? Bár ma leginkább a bi-thyniai Drepanont (ma: Törökország) tartják születési helyének, egy régi hagyomány szerint ugyanabban a városban, az ókori Naissusban (magyar neve: Nisza, ma: Niš, Szerbia) látta meg a napvilágot mint fia, Nagy Konstantin. Talán ezért válhatott idővel Magyarország „királynéjává” és patrónusává. Tiszteletét jelzik a magyar királyi család névadásai, különösen az első évszázadokban,⁵⁴ valamint az, hogy a középkorból ismert nyolc oltára közül öt székesegyházakban (Nyitra, Pécs, Vác, Várad, Veszprém) állt, és 34 Szent Ilona titulusú templomról, kápolnáról, kolostorról van adatunk a XI–XV. század közötti időből, többségében az ország peremterületeiről.⁵⁵

⁵² Lásd például: Esztergom, Főszékesegyházi Kincstár, XII. század vége.

⁵³ DÁVID Katalin: *A kereszt mint jel és ereklje az Árpád-kori Magyarországon*. Haza a magasban. Előadások a Szent István Társulatnál VIII. Szent István Társulat, Budapest 2003.

⁵⁴ I. Béla (1060–1063) és Richeza lánya: 1050 körül–?; II. Géza (1141–1162) és Eufrozina lánya: 1158 körül–1199 körül; IV. Béla (1235–1270) és Laszkarisz Mária lánya: szent, 1238 körül–1298.

⁵⁵ További oltárai: Buda: Szűz Mária-templom, Kamanc: Szent Kereszt-templom, Torda: Szent Miklós-templom. Templomai: Alsómattyasóc (Liptó vm.), Arnótfalva (Szepes vm.), Biharfélegyháza (Bihar vm.), Brezán (Nyitra vm.), Buda (Pilis vm.), Csáktornya (Zala vm., pálos kolostor), Csegez (Torda vm.), Csorna (Sopron vm.), Dunaföldvár (Tolna vm., bencés apátság), Hébec (Hont vm.), Hegyesvalkány (Csanád vm.), Józsefháza (Szatmár vm.), Kazár (Nógrád vm.), Koroska (Körös vm.), Méhi (Gömör vm.), Menyhe (Nyitra vm.), Nagyszombat (Pozsony vm., domonkos férfikolostor), Nyírkércs (Szabolcs vm.), Pilissziget (Pilis vm., pálos kolostor?), Szamobor (Zágráb vm.), Szentilona (Baranya vm.), Szentilona (Csongrád vm.), Szentilona (Körös vm.), Szentilona (Turóc vm.), Szentilona (Zágráb vm.), Szentilona (Bihar vm.), Szirma (Borsod vm., kápolna), Alsóosztorány (Trencsén vm.), Tiburctelke (Kolozs vm.), Tiszaújlak (Ugocsa vm.), Torda (Torda vm.), Újlak (Valkó vm.), Vágás (Székelyföld), Vertlinzska (Körös vm.). Lásd: MEZŐ 2003. 116–118.

Függelék

1. kottapélda: Alleluja O quam digne veneranda
Szekvencia Caeli regem attollamus

Al - le - lu - ia. V) O quam di - gne ve - ne - ran - da est be - a - ta He - le - na,

cu - ius a - ni - ma ex - sul - tan - ti - bus an - ge - lis re - ce - pta in cae - lis et me - mo - ri - a

mi - ra - cu - lis in - si - gni - bus ce - le - bris est in ter - ris.

1a Cae - li re - gem at - tol - la - mus et in vo - ces e - rum - pa - mus lau - dum per can - ti - ca.

1b Qui re - gi - nam san - ctis - si - mam co - ro - na - vit He - le - nam in cae - lis de - i - fi - cam.

2a Soll - e - mni - a He - le - nae ma - ter Ec - cle - si - ae lae - to sus - ci - pi - at ho - no - re.

2b Cu - ius pro mi - ni - ste - ri - o co - ro - na - ta est in ter - ris et lae - ta - tur in cae - lis.

3a Spe - cu - la - tor rex a - strorum sponsam nostram ut ca - strorum or - di - na - vit a - ci - em

3b Cae - lum i - sta per - transi - vit, cu - ius formam concu - pi - vit rex et pulchram faci - em.

4a Ve - re si - dus tu prae - cla - rum, quod a so - le dif - fert pa - rum et lu - na lu - ci - di - us.

4b Tu, quod so - le sis a - mi - cta, car - ne pro - bat haec re - gi - na or - tu no - vi si - de - ris.

5a Plau-dit pha-lanx su - pe-ro-rum et a-scen-dit ad cae-lo-rum haec fe - lix pa - la - ti - a.

5b I - sta sponsa sum-mi re-gis ex-pers e - rat fal-sae le-gis, Chri-stum co-lens Do-minum.

6a San - cta He-le-na, nos a-gno-sce li - bro vi-tae nos de - po - sce cum e - le-ctis in - se - ri.

6b Ut si-mus con-sortes tu-ae sor-tis et a poenis et a portis e - ru-a-mur in - fe - ri.

7a Nunc nos tu - is pre - ci - bus iu - sti - fi - ca - ri po - sci - mus.

7b Ut post car-nis ex - u - vi - as cae-lum no - bis a - pe - ri - as,

no-bi-lis, in - cli - ta, mi - tis ac pi - a ma - ter san - cta, He - le - na.

2. kottapéllda: Himnusz Gaude felix Hungaria

1. Gau - de, fe - lix Hun - ga - ri - a, gau - de de Chri - sti mu - ne - re,

lau - des in vo - ce va - ri - a cor - de pro - mas et o - pe - re.

2. Helena sanctissima
de te nascendo prodiit,
rite detestans infima,
caeleste regnum petiit.

4. Coniuncta caeli civibus
vitae potatur flumine,
divinis vacans laudibus,
lumen videt in lumine.

3. Terreni regis filia
regi caelesti placuit,
electum super milia
quaerens invenit, tenuit.

5. Laeta stupet Hierosolyma,
fractis naturae regulis,
dum per sancta suffragia
miranda fiunt saeculis.

6. Vita defunctis redditur,
aegris confertur sanitas,
claudus directe graditur,
caecos illustrat claritas.

7. Deo Patri sit gloria
eiusque soli Filio
cum Spiritu Paraclito
et nunc et in perpetuum.

3. *kottapélda: Himnusz* Laudemus regem Dominum

1. Lau-de-mus re-gem Do-mi-num in sae-cu-lo-rum sae-cu-la,

cu-ius li-gnum vi-vi-fi-cum in-ve-nit san-cta He-le-na.

2. Mundatus corporaliter
eiusdem sanctae filius
convertit se totaliter,
factus Christianissimus.

4. Precamur cordis intimis,
dilecta Dei famula,
ut tuis patrociniis
acquiras nobis gloriam.

3. Post haec transmittit Helenae
moranti Hierosolymis,
ut crucem sibi quaereret
dignam membris dominicis.

5. Praesta Pater per Filium,
praesta per alium Spiritum,
ut per huius suffragium
aeternum dones praemium.

Amen.

4. *kottapélda: Himnusz* Factor orbis et omnium — Vox clara ecce intonat⁵⁶

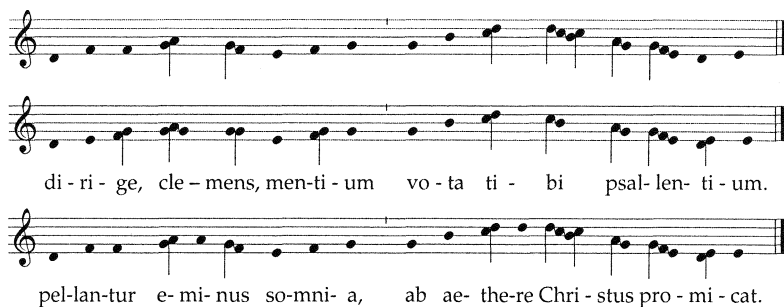

1. Fa-ctor or-bis et o-mni-um in or-be sub-si-sten-ti-um,

Vox cla-ra, ec-ce, in-to-nat, ob-scu-ra quae-que in-cre-pat,

⁵⁶ Felső sor: Brassó, középső sor: Trier, alsó sor: Esztergomi pszaltérium.

di - ri - ge, cle - mens, men - ti - um vo - ta ti - bi psal - len - ti - um.
 pel - lan - tur e - mi - nus so - mni - a, ab ae - the - re Chri - stus pro - mi - cat.

2. Cuius misericordia,
 salvari volens omnia,
 sibi suisque vernulam
 praedestinavit Helenam.

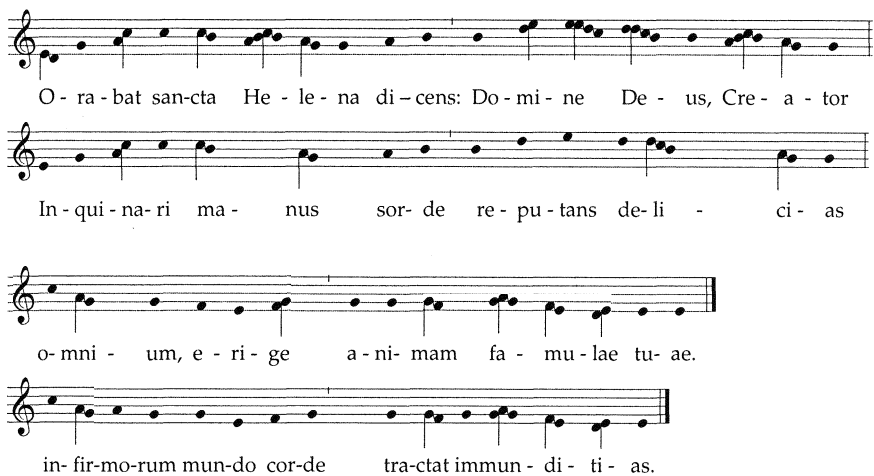
3. Huius sollicitudine
 passionis dominicae
 lignum tectum requiritur,
 quaesitumque retegitur.

6. Trino et individuo
 cunctipotenti Domino,
 regnanti sine termino
 sit laus et iubilatio. Amen.

4. Haec circa ministerium
 ceu Martha frequens martyrum
 ex fundamentis editas
 decoravit ecclesias.

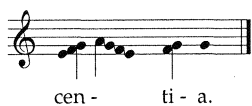
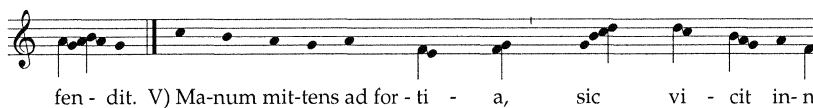
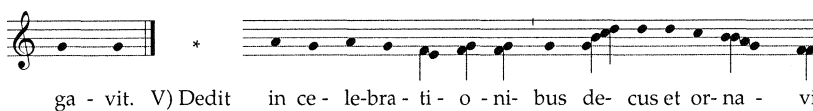
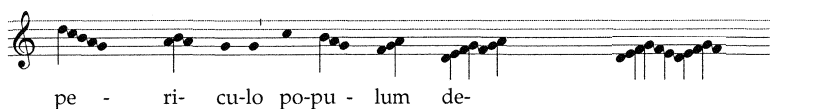
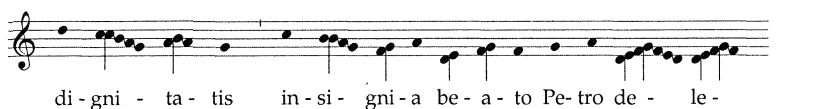
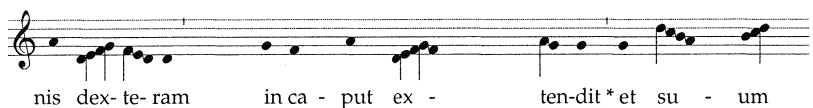
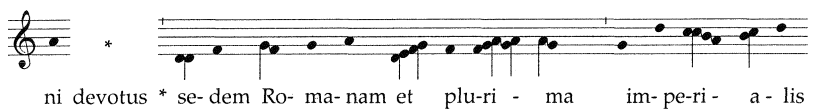
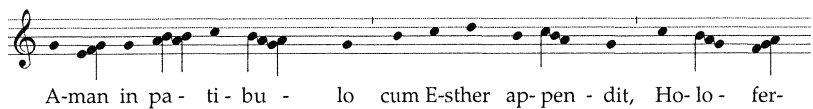
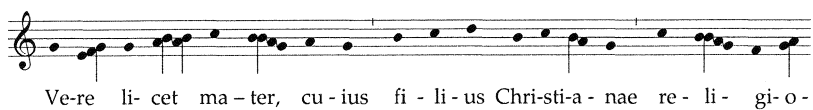
5. Ipsius per te precibus
 iustificari poscimus,
 ut post carnis exuvias
 caelum nobis aperias.

5. kottapélda: Antifóna Orabat sancta Helena — Inquinari manus sorde

O - ra - bat san - cta He - le - na di - cens: Do - mi - ne De - us, Cre - a - tor
 In - qui - na - ri ma - nus sor - de re - pu - tans de - li - ci - as
 o - mni - um, e - ri - ge a - ni - mam fa - mu - lae tu - ae.
 in - fir - mo - rum mun - do cor - de tra - ctat immun - di - ti - as.

6. kottapélda: Responzórium Vere licet mater — Aman in patibulo

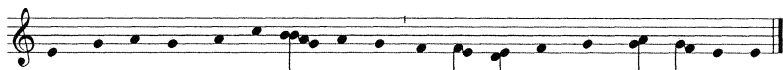
7. kottapélda: Antifóna Beata Helena ut virtutem — Sic fulgebat in aspectum

Be - a - ta He - le - na, ut vir - tu - tem mi - ra - cu - lo - rum

Sic ful - ge - bat in a - spe - ctum ex - sul - ta de - cen - ti - us,

in be - a - to Sil - ve - stro vi - dit, et Iu - dae - um Chri - stum cre - di - dit.

pau - per - ta - tem in af - fe - ctu co - le - bat at - ten - ti - us.

8. kottapélda: Antifóna Abiectis itaque — Deo cum laetitia

Ab - iec - tis i - ta - que im - pe - ri - a - li - bus hu - mi - li - a - ta est,

De - o cum lae - ti - ti - a ser - vi - ens pu - el - la

et sa - lu - ta - re ba - pti - smi sa - cra - men - tum sus - ce - pit.

sub ma - gi - stri ma - ni - bus sus - ti - net fla - gel - la.

9. kottapélda: Antifóna Accepta a filio — Haec ad Deum sitiens

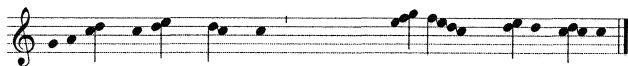
Ac - ce - pta a fi - li - o pot - e - sta - te et co - pi - a per or - bem

Haec ad De - um si - ti - ens et cur - rens in si - ti

plu - ri - mas fun - da - ri ec - cle - si - as.

car - nis de - si - de - ri - is di - di - cit re - ni - ti.

10. kottapéllda: Antifóna Inter plurima suae — Domo rebus dum ablatis

In - ter plu - ri - ma su - ae de - vo - ti - o - nis o - pe - ra

Do - mo re - bus dum ab - la - tis men - di - cat ho - spi - ti - um,

li - gni de - vo - ti in - ven - trix fi - e - ri me - ru - it.

in ca - mi - no pau - per - ta - tis be - ne - di - cit Do - mi - num.

11. kottapéllda: Antifóna Imperiali maiestate — In tantis virtutibus

Im - pe - ri - a - li ma - ie - sta - te i - gnem Iu - dae - is mi - na - ta est, et pro -

In tan - tis vir - tu - ti - bus fa - mu - lae fi - de - lis lau - dat

ce - den - te Iu - da, ad lo - cum abs - scon - di - tae cru - cis per - ve - nit.

o - mnis spi - ri - tus

Do - mi - num de cae - lis.

12. kottapélda: Antifóna Deo laudabilis — Cornu salutis hodie

De-o lau-da-bi-lis et ho-mi-ni-bus be-a-ta He-le-na, quae et
Cor-nu sa-lu-tis ho-di-e in tur-ri-bus Ec-cle-
Mar-thae of-fi-ci-um stre-nu-e ges-sit, et nunc Ma-ri-ae
si-ae Do-mi-nus e-re-xit, quo de ma-nu Phi-li-stae-i
o-pti-mam par-tem ha-bet, quae non au-fe-ra-tur
ca-sta pro-te-xit fi-de-i ac in-vi-am gra-ti-ae, pa-cis et iu-sti-ti-ae
ab e-a.
plu-ri-mos di-re-xit.

1. táblázat: Az Annua beatae Helenae ciklus tételrendje.

	Brassó, Szepes	Esztergom	Várad, Güssing, pálos, Isztambuli ant.
V1 a	Annua beatae Helenae	=	=
V1 R	O gloriosa terrarum	O mira et potens	O mira et potens
V1 V	Laudate Dominum	Admirabile est	Admirabile est
V1 H	Factor orbis et omnium	Gaude felix Hungaria	pálos: Laudemus regem
V1 W	Specie tua	=	=
V1 Am	O gloriosa regina	=	=

Inv	a	Adoremus Regem regum	=	=
N1	a1	Ingenuis orta natalibus	=	Admirabile est nomen
N1	a2	—	Nigra sum sed formosa	Ingenuis orta natalibus
N1	a3	—	Pulchra es et decora	Orabat sancta Helena
N1	W	Specie tua	=	=
N1	R1	Sollemnia beatae Helenae	=	Isztambuli ant.: Tua mater Ecclesia
N1	V1	Domine dilexi decorem	=	=
N1	R2	Digna Deo matrona	=	=
N1	V2	Induit eam Dominus	=	=
N1	R3	O mira et potens	=	=
N1	V3	Admirabile est Domine	=	=
N2	a1	Vere beata mater	=	=
N2	a2	—	Adiuuabit eam Deus	Lampas tua fideliter
N2	a3	—	Cognoscetur Dominus	Vox de caelo intonuit
N2	W	Diffusa est gratia	=	=
N2	R1	Gentem Trevennorum	=	=
N2	V1	Gloria Dei semper erat	=	=
N2	R2	A fundamento per orbem	=	=
N2	V2	Concupiuit anima eius	=	=
N2	R3	Mulier fortis manum	=	=
N2	V3	Nos enim gloriari	=	=
N3	a1	Digna Deo matrona	=	=
N3	a2	—	O quam gloriosa dicta	Deus palam omnibus
N3	a3	—	Dicite in nationibus	Non enim gloriari
N3	W	Adiuuabit eam Deus	=	=
N3	R1	Venerabili regina et filio	=	=
N3	V1	Ut cognoscamus Domine	=	=
N3	R2	Vere beata mater	=	=
N3	V2	Dedit in celebrationibus	=	=
N3	R3	O gloriosa terrarum	=	Isztambuli ant.: Regnum mundi
N3	V3	Laudate Dominum	=	Isztambuli ant.: Eructavit cor
L	a1	Beata Helena ut virtutem	=	=
L	a2	Abiectus itaque	=	=
L	a3	Accepta a filio	=	=
L	a4	Inter plurima suae	=	=
L	a5	Imperiali maiestate	=	=
L	H	Ipsius per te precibus (div.)	Terreni regis filia (div.) (+ Isztambuli ant.)	pálos: Huius obtentu (div.)
L	W	Audi filia	=	=
L	Ab	O quam digne veneranda	=	pálos: Constans Christi famula Isztambuli ant.: ?
V2	Am	Grata Deo laudabilis	=	pálos: O quam felix domina

2. táblázat: Az Annua beatae Helenae ciklus tónusrendje.

		Brassó	Trier	Münster	Isztambuli ant.
V1	a	1	8	4	1
V1	R	1	1	3	2
V1	Am	3	3	4	4
Inv	a	4	1	4	1
N1	a1	2	2	1	1
N1	a2	—	—	—	2
N1	a3	—	—	—	3
N1	R1	1	1	1	1
N1	R2	2	2	2	5
N1	R3	2	2	3	2
N2	a1	4	4	2	4
N2	a2	—	—	—	5
N2	a3	—	—	—	6
N2	R1	4	4	4	5
N2	R2	5	5	5	3
N2	R3	6	6	6	1
N3	a1	7	7	7	7
N3	a2	—	—	—	8
N3	a3	—	—	—	1
N3	R1	5	5	7	5
N3	R2	8	8	8	8
N3	R3	1	1	5	5
L	a1	2	2	2	4
L	a2	3	3	3	5
L	a3	4	4	4	6
L	a4	5	5	5	7
L	a5	6	6	6	8
L	Ab	5	5	7	—
V2	Am	8	8	6	5